

RECENSIES

MORALISMEN

- Epiktetos, *Zakboekje. Wenken voor een evenwichtig leven*, (vertaald en toegelicht door Hein L. van Dolen en Charles Hupperts), Nijmegen, SUN (*Sapientia*-reeks), 1996², 96 pp., 490 Bfr. ISBN 90 6168 470 6
- Ploutarchos van Chaironeia, *Laconieke zeden en gezegden* (geselecteerd, vertaald en toegelicht door Hein L. van Dolen), Nijmegen, SUN (*Sapientia*-reeks), 1996, 96 pp., 490 Bfr., ISBN 90 6168 464 1
- La Rochefoucauld, *Maximen* (selectie, vertaling, inleiding en annotatie door Matthieu Kockelkoren en Wouter Kusters), Nijmegen, SUN (*Sapientia*-reeks), 1996, 80 pp., 490 Bfr., ISBN 90 6168 465 x

De *Sapientia*-reeks van SUN biedt enkele fraai uitgegeven klassieke teksten met wijsheden. Het zijn zakboekjes die de liefhebber overal kan meenemen, zo handig ogen ze: in de trein, op een rustige plek in het park, in een luie sofa, stiekem op kantoor of tijdens een van de vele saaie en overbodige vergaderingen waartoe de 'post-moderne' mens tegenwoordig zo vaak verplicht wordt om te bewijzen dat hij ijverig en dus ook nog nuttig is, of in bed wanneer hij verlost van het gewoel van de wereld, rustig kan liggen mediteren bij indrukwekkende wijsheden en zekerheden des levens.

Na het lezen van deze aardige boekjes — en dat lezen mag niet te haastig gebeuren, anders durven die wijsheden nogal vlug vervelen — zou de welwillende lezer, die besloten had niet van brood alleen te leven, zich toch wel eens tot ironie en sarcasme kunnen uitgenodigd weten. Moeten al die moralismen, die hier zo smaakvol verzameld, vertaald, toegelicht en uitgegeven zijn, nu echt voor wijsheid doorgaan? La Rochefoucauld, zeventiende-eeuwse auteur van de beroemde *Réflexions ou sentences et maximes morales* (1664), zal wel een bijzonder verstandig man zijn geweest, maar kunnen we vandaag zijn *maximes* proeven alsof ze ons tot het ware inzicht brengen? Ze zijn vaak — in het beste geval geslaagde, maar niet zelden minder geslaagde — invallen die bij de spitsvondigheden van saloncauserieën horen en die in het spel van het levendige babbelen echt leuk kunnen zijn. Ze verliezen echter veel van hun geestigheid wanneer ze de nadrukkelijkheid van de schriftuur krijgen: ze liggen dan klaar om vaak geciteerd te worden, als spreuken gehanteerd of zelfs ingekaderd en aan de muur gehangen of tussen de reclameboodschappen in de metrowagons gemonteerd. Dan worden ze lullig of melig, zoals "Wij vergeven onze vrienden graag de gebreken waar wij geen last van hebben" (§ 428) of "Van veel vrouwen daalt het aanzien als zij niet meer om aan te zien zijn" (§ 474). En hoe leuk is § 444 niet: "Oude gekken zijn

gekker dan jonge"? Ach, moest dit ook vertaald worden? Niet alle *maximes* verglijden tot het bedenkelijke niveau van de causeur die in gezelschap graag 'scoort'. La Rochefoucauld slaagt er hier en daar in de mondaine oppervlakkigheid te hekelen, maar daartegenover: is hij niet ronduit fout wanneer hij debiteert "Een vrouw heeft er niets aan jong te zijn als zij niet mooi is, of mooi als zij niet jong is" (§ 497)?

De uitgave *Laconieke zeden en gezegden* is interessanter omdat het een instructief beeld van een aspect van de militaire Spartaanse cultuur biedt. Hier wordt de beoogde wijsheid wellicht via de omweg van het absurde opgewekt, want die Spartaanse beschaving met haar harde gebruiken en gewoonten, regelgevingen en zeden komen allesbehalve wijs over. Zij passen in een militaristisch milieu, maar voor buitenstaanders zijn ze belachelijk en grotesk, zoals de uitspraken die met eer en oneer te maken hebben. Een voorbeeld: "Een vrouw hoorde dat haar zoon was gered en aan zijn vijanden ontsnapt. Zij stuurde hem een briefje: 'Je naam is bezoedeld. Probeer je nu meteen schoon te wassen of maak er anders een einde aan'" (p. 54); een ander voorbeeld dat qua bluf in een Amerikaanse oorlogsfilm niet zou misstaan: "Dit was de instelling die de Spartanen hadden in de tijd dat ze op verzoek graan naar het volk van Smyrna stuurden. Toen ze daar hun verbazing over zoveel vrijgevigheid lieten blijken, zeiden de Spartanen: 'Het heeft niets te betekenen. We hadden alleen besloten dat wijzelf en ons vee voor een keer een maaltijd zouden overslaan en toen al het eten verzameld'" (p. 59). Het boekje van Ploutarchos staat bol van allerlei verhaaltjes over eer, moed, wilskracht, eigenmachtigheid, vastberadenheid, onthechting, doodsverachting, strijdlust en weerstand; ze zijn doorspekt van leuzen en slogans die elke nuchtere, sceptische lezer doen verbazen. Maar tegelijk zal die lezer zich realiseren dat precies die Spartaanse mentaliteit van bluf en overmoed, van hardheid en assertiviteit, van verdediging door agressie en van misprijzen voor kwetsbaarheid, nog steeds een populaire mentaliteit is waarmee velen schijnen te blijven dwepen. Die mentaliteit schijnt nog altijd de inzet te zijn voor wie voor een militaire carrière in aanmerking komt. Als toemaatje nog dit citaat dat ook in een Duitse of Russische oorlogsfilm in de eerste helft van de jaren veertig zou kunnen voorkomen: "Een vrouw had al haar zonen, vijf stuks, naar het slagveld gestuurd en stond nu aan de rand van de stad in afwachting van nieuws van het front. Toen kreeg zij van iemand het bericht dat haar jongens waren gesneuveld. 'Dat wil ik niet horen, stuk ongeluk', riep zij uit, 'vertel me liever hoe het vaderland het maakt'. De ander vertelde daarop dat de overwinning was behaald. 'Ha, gelukkig', zei de moeder, 'nu heb ik vrede met de dood van mijn zonen'" (p. 56).

Het *Zakboekje* van Epiktetos kent al zijn tweede druk en situeert zich in de stoïsche literatuur waarin ook heel kwistig met moralismen en goede wenken wordt omgesprongen, alsof de leerlingen in de leer in de eerste eeuw na Christus in Rome met deze uitspraken onmiddellijk op het rechte pad zouden gezet zijn. De hier overgeleverde fragmenten zijn opgetekend door een leerling die goed luisterde naar wat Epiktetos verkondigde. Ze zijn niet van spitsvondige veronderstellingen gespeend, zoals § 28: "Neem eens aan dat een ander jouw lichaam aan een willekeurige voorbijganger ter beschikking stelt. Je zou in dat geval hoogst verontwaardigd zijn. Maar je acht je niet te min om zelf je geest door de eerste de beste te laten beïnvloeden,

doordat je volledig van slag en diep geschokt bent als mensen je beledigen". Verder wijst Epiktetos op categoriefouten waarin sommigen met kwantiteiten automatisch kwaliteiten verbinden; iemand is bijvoorbeeld niet (moreel) beter wanneer hij rijk is of meer geld heeft, enzovoort. Uiteraard gaan vele aanbevelingen in de richting van de onthechting: "Het is een brevet van onvermogen dat iemand al zijn tijd besteedt aan de lichamelijke behoeften, bijvoorbeeld veel sporttraining, veel eten en drinken, graag lang op het toilet zitten, en veel seks. Al deze dingen moet men terloops doen; de geest moet alle aandacht krijgen" (§ 41).

Moet die stoïcijnse leer nu per se zo'n radicale scheiding tussen het geestelijke en het lichamelijke maken? Die grote spanning blijft verwonderen en maakt van de onthechting (vaak/meestal) een onhaalbare zaak. Zijn een goed voorbereide sporttraining, zin voor smaak in de gastronomie, het behoedzaam genieten van een degelijke wijn en een seksualiteit die in erotische tederheid opgaat verfoeilijk? Getuigen zij uiteindelijk niet veeleer van het primaat van het geestelijke dat het lichamelijke integreert en tegelijk tot het niveau van het feestelijke promoveert? Moeten we ze tot het terloopse reduceren, zoals we dit met de stoelgang doen? Er is inderdaad iets vreemds met dit stoïcijnse moralisme dat zo weinig van dankbaarheid getuigt voor wat ons gegeven is en te beurt valt. Daartegenover staat die voortdurende berekening die belangeloosheid, onbevangenheid en onvoorwaardelijkheid schijnt te ondermijnen. Er zijn immers genietingen die niet met onze redelijkheid in strijd zijn, integendeel, en die bovendien een eerbetoon zijn aan de beschikbaarheid en vrijgevigheid waartoe tevreden mensen in staat zijn. Zelfs al is een dosis eigenmachtigheid en weerbaarheid jegens de brutaliteit van anderen wenselijk, toch lijkt het mij — terwijl ik de paradox van het anti-moralisme niet kan ontlopen — redelijk die eigenmachtigheid en weerbaarheid tot een niet alles dominerende dosis te beperken en voor de goedmoedigheid (die niet te programmeren valt) veel ruimte te houden.

Jacques DE VISSCHER

VOOR URBAIN DHONDT

Urbain Dhondt, e.a., *Godsdienst en ethiek*. (Opstellen bij het emeritaat van Urbain Dhondt) Leuven, Tijdschrift voor filosofie (Kardinaal Mercierplein 2 B-3000 Leuven), 153 p., 300 Bfr.

De Leuvense filosoof, Urbain Dhondt, die steeds een grote belangstelling voor de ethiek, de politieke filosofie en voor de godsdienstwijsbegeerte heeft getoond, is voor de collega's buiten de Leuvense universiteit net niet ongemerkt met emeritaat gegaan. Geen gebruikelijk afscheidscollege, geen prestigieuze uitgave met bijdragen van bevriende collega's, geen colloquium over zijn werk. Dhondt, bescheiden en sceptisch, wou dat allemaal niet. Maar zijn Leuvense collega's wilden wel iets.